

Toespraak Rudi Harthoorn op 4 mei 2024 bij Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Geachte aanwezigen,

Ik ben de zoon van een communistische verzetsman die in maart 1942 twee weken in Amersfoort gevangen heeft gezeten. Hij heeft verder ternauwernood de Duitse concentratiekampen overleefd, hij was vier keer op sterven na dood. Verder heeft een oom van mij in Amersfoort gezeten. Hij behoorde tot de eerste groep gevangenen die in augustus 1941 in Amersfoort aankwam. Hij is afgevoerd naar Neuengamme en om het leven gekomen door het Britse bombardement op het schip Cap Arcona.

Mij is gevraagd wat te vertellen over de communisten in kamp Amersfoort. Er hebben in Amersfoort meer dan 1700 communisten gevangen gezeten. Daarvan zijn er uiteindelijk meer dan duizend om het leven gekomen; de meesten in Duitse concentratiekampen. Maar er zijn er minstens tien in kamp Amersfoort om het leven gekomen en meer dan 70 hier in Leusden gefusilleerd.

Ik wil het echter voornamelijk hebben over de eerste communisten die in kamp Amersfoort kwamen. Mijn verhaal gaat over de voorgeschiedenis en hun lot. De geschiedenis die tot de arrestatie van deze groep leidde, wijkt sterk af van alle andere arrestaties die tot opsluiting in Amersfoort hebben geleid. En het heeft geleid tot de inrichting van kamp Amersfoort als gevangenenkamp.

De geschiedenis die tot de opsluiting van communisten leidde, begon al ver voor de oorlog en wel eind 1917 met de oprichting van de Centralen Inlichtingendienst naar aanleiding van de Russische revolutie. De organisatie moest de communisten in de gaten gaan houden. In 1922 verklaarde de minister van Justitie de communisten tot misdadigers en er moest een lijst van communistische misdadigers aangelegd worden. Dat is de term die in de correspondentie werd gebruikt. Al gauw werden ook andere linkse elementen op de lijst geplaatst: anarchisten, revolutionair socialisten, antimilitaristen, pacifisten, esperantisten en anderen. Daarom werd de lijst omgedoopt in lijst van linksextremisten.

In 1935 werden de al bestaande contacten met de Gestapo in Berlijn nauw aangehaald. Er kwam een intensieve samenwerking met het hoofd bestrijding communisme Heinrich Müller. Müller was toen al verantwoordelijk voor de moord op tientallen Duitse communisten. Tijdens de oorlog werd Müller hoofd over alle concentratiekampen en was hoofdverantwoordelijke voor de moord op miljoenen mensen, inclusief de vergassing van Joden. Müller was aldus tijdens de oorlog ook de opperste baas over kamp Amersfoort.

Meteen in januari 1935 kreeg de Nederlandse regering van Müller te horen dat communisten met de doodstraf rekening moesten houden als ze in Duitse handen zouden vallen. Dat was voor de regering geen beletsel om in 1936 de lijst met duizenden namen van communisten aan Müller te overhandigen. In 1939 werd een vernieuwde lijst met de namen van 6000 linkse mensen gegeven.

In mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen. De politie kreeg van de regering opdracht om door te gaan met hun werkzaamheden, wat er op neer kwam dat het communistisch verzet geïnfiltreerd werd door de lokale Inlichtingendiensten en de informatie aan de Sicherheitsdienst werd doorspeeld. De jacht op communisten werd meteen geopend. Al op de dag van de inval 10 mei werd de eerste communist in Vaals door de Duitsers gearresteerd. Ook op 12 mei 1940 werden in Zuid-Limburg communisten gearresteerd door de Gestapo in Aken in samenwerking met de politie uit Maastricht; ze werden naar Aken afgevoerd. Ze werden na een paar weken weer vrijgelaten. De

inlichtingendiensten kregen te horen dat ze hun werkzaamheden moesten voort zetten. Op 20 mei werd een communist van de lijst van linksextremisten gearresteerd en die kwam in mei 1945 om het leven. Hij was de eerste Nederlander die gearresteerd werd en daardoor om het leven kwam. Een andere communist werd op 29 mei gearresteerd en later in Dachau opgehangen. Op 28 augustus 1940 werd de communist Pieter Philippus van den Berg in het Oranjehotel vermoord. Hij stond ook op de lijst en was de eerste Nederlander die door de bezetter vermoord werd.

Op 22 juni 1941 viel Duitsland de Sowjet Unie binnen. Meteen ging de reeds geplande Aktion CPN van start. In België gebeurde precies hetzelfde. De lokale Politie Inlichtingendiensten moesten communisten aanwijzen en vervolgens arresteren. Iedereen beseftte dat velen het niet zouden overleven. De politie wees ongeveer 450 personen aan. Daarnaast wees de Sicherheitsdienst honderd mensen van de lijst van linksextremisten aan die ook door de politie gearresteerd moesten worden. Ze werden naar kamp Schoorl overgebracht. Er werden ook mensen uit de gevangnissen gehaald en naar Schoorl gebracht. En in juli kwamen er nog 50 arrestanten uit Amsterdam omdat daar de gevangnissen vol zaten. Uiteindelijk waren er 650 slachtoffers van de Aktion CPN. Het waren voor het grootste deel verzetsmensen; waarmee de Aktion CPN de grootste actie tegen het verzet is geweest.

Kamp Schoorl zat boordevol en er kon niemand meer bij. Daarom werd besloten het al bestaande legerkamp in Amersfoort te gaan gebruiken voor politieke gevangenen. De eerste tweehonderd communisten kwamen op 18 augustus 1941 binnen en een tweede groep kwam op 1 september. Daarna kwamen geleidelijk andere politieke gevangenen zoals leden van Vrij Nederland, de Ordedienst en Jehovah's Getuigen. Op 24 oktober 1941 kwam de laatste groep uit Schoorl. Daar zat Joannes Hurkmans bij, die de eerste Lagerälteste werd, maar een slechte reputatie opbouwde doordat hij niet ingreep bij mishandelingen door Nederlandse Kapo's die daarvoor speciaal uit Buchenwald waren teruggehaald.

Bij elkaar zijn er omstreeks 550 mensen uit de Aktion CPN in Amersfoort terecht gekomen.

Vervolgens vond een tweedeling plaats. Het eerste deel bestond uit driehonderd communisten die in november en december 1941 naar het concentratiekamp Neuengamme werden overgebracht. Het transport vond plaats door de Nederlandse Spoorwegen. Sinds juni 1941 was het algemeen bekend dat er massaal vermoord werd in de concentratiekampen en dus maakte de NS zich schuldig aan hetzelfde oorlogsmisdrijf waarvoor Adolf Eichmann werd opgehangen: het willens en wetens organiseren van het treinverkeer naar een oord des doods. Dit gold niet alleen de communisten, maar alle gevangenen van Amersfoort en Vught die naar Duitse concentratiekampen vervoerd werden.

In Neuengamme werd een experiment gehouden met de verspreiding van de ziekte tuberculose. Enkele Poolse gevangenen werden met tbc besmet en het kamp ingestuurd. De ziekte verspreidde zich razendsnel. Binnen enkele maanden stierven daardoor grote aantallen gevangenen een ellendige dood.

In juni 1942 werden vele honderden gevangenen die in slechte conditie verkeerden in Bernburg met koolmonoxide vergast; daar waren 45 Nederlandse communisten bij. Verder werden op 1 augustus 1942 duizend gevangenen in een tbc-transport naar Dachau afgevoerd. Het transport werd al gauw dodentransport genoemd, omdat er zoveel gevangenen dood uit de trein werden gehaald. Velen stierven daar na korte tijd alsnog, waarbij 45 Nederlandse communisten. In oktober 1942 werden er

16 naar Auschwitz overgebracht: 3 Joden en 13 niet-Joden; ze waren op een na binnen enkele weken dood. Van degenen die in Neuengamme achterbleven, gingen sommigen na verloop van tijd naar andere concentratiekampen, waar ze overleden of de oorlog overleefden. Aan het eind van de oorlog werden duizenden gevangenen uit Neuengamme op drie schepen geplaatst. Op 3 mei 1945 vond een Brits bombardement op de schepen plaats, waardoor meer dan 7000 mensen het leven verloren, waarbij 270 Nederlanders, waarvan weer acht mensen uit de Aktion CPN. Uiteindelijk is 90% van de communisten uit de Aktion CPN die naar Neuengamme gingen om het leven gekomen. In Neuengamme zijn slechts vijf personen uit de Aktion CPN bevrijd.

Wat het deel betreft dat niet naar Neuengamme werd afgevoerd het volgende. In februari en maart 1942 kwamen er opnieuw grote groepen gevangenen in Amersfoort, waarvan het merendeel communist was. Ze werden binnen enkele weken doorgestuurd naar Buchenwald. 37 personen uit de Aktion CPN gingen mee naar Buchenwald. Van deze mensen uit de Aktion CPN is de helft om het leven gekomen, waarvan 5 in het meest gruwelijke van alle concentratiekampen Gross Rosen.

Daarna is het grootste deel dat nog in Amersfoort zat als gijzelaar naar Haaren, Sint Michielsgestel of in 1943 naar Vught gegaan. Vandaar werden sommigen vrijgelaten, maar de meesten werden later in de oorlog naar Duitse concentratiekampen afgevoerd, waar er veel om het leven zijn gekomen. Een klein deel is in Amersfoort gebleven, waar er twee vermoord werden en vier naar een fusilladeplaats gevoerd. Bij elkaar is van dit tweede deel 45% om het leven gekomen. Na maart 1942 was het afgelopen met de communistische meerderheid in Amersfoort.

Verder moet nog genoemd worden dat er veel Joden onder de communisten waren. Tien procent van de slachtoffers van de Aktion CPN was Joods. Ze werden in Amersfoort en ook de verdere concentratiekampen nog veel gruwelijker behandeld. Van deze Joden is 95% om het leven gekomen, terwijl van de niet-joodse mensen 70 % om het leven is gekomen.

Dit is de geschiedenis in een notendop van de eerste gevangenen die in kamp Amersfoort kwamen.